

ПОЛІФОНІЯ ЯК ЗАСІБ СТВОРЕННЯ ІРОНІЇ В РОМАНІ К.Х. СЕЛА «ВУЛИК» ТА ПРОБЛЕМИ ЇЇ ВІДТВОРЕННЯ В ПЕРЕКЛАДІ

В статті розглядається теорія аргументативно-поліфонічної інтерпретації Освальда Дюкро, як один із сучасних підходів до аналізу іронії. На основі роману каміло Хосе Села «Вулик» розглянуто як іронічна модальність може реалізуватися за рахунок «багатоголосся» тексту та його відтворення в перекладі на українську мову.

Ключові слова: поліфонія, іронія, переклад.

Останні десятиліття в лінгвістиці відбулися докорінні зміни, які змусили поновому подивитися на проблему «людина і мова» та сприяли появі нових теорій та поглядів на природу та сутність мови. Пошуки таких лінгвістичних принципів пояснюються «підвищенням уваги до людського фактору, суб'єктивності» [Макаров 2003, 83]. Таким чином, в сучасній лінгвістиці відбулася зміна наукової парадигми, яка отримала назву антропоцентричної. Оскільки в центрі сучасних наукових досліджень знаходиться людина, то можна стверджувати, що більшість з них характеризуються підвищеною увагою до суб'єктивізму в мові, безумовним проявом якого є іронія.

Когнітивний поворот – зміна наукової парадигми, переорієнтація на процес пізнання, яким позначилася друга половина XX ст., не могла обійти і переклад. Він сприяв появі нових поглядів на нього, зокрема йдеться про появу когнітивного перекладу. Переклад перестає розглядатися як лише перекодування тексту з мови оригіналу на мову перекладу. Оскільки людина існує в певному середовищі, яке впливає на її ментальні процеси, важливе місце відводиться картині світу та мові, як засобу її відтворення. Особлива увага приділяється «мовній картині світу» перекладача, співвідношенню його мисленневих та мовних структур, та «національній мовній картині світу», бо кожна мова має притаманні лише їй концептуальні характеристики, виражені в граматиці та лексиці. Іронія, як суб'єктивна категорія, вимагає від перекладача чіткого усвідомлення намірів автора, закладених в іронічне висловлювання, а також адекватного відтворення іронії в перекладі, з урахуванням концептуальних особливостей мови перекладу та її сприйняття у носіїв мови перекладу.

Серед сучасних лінгвістичних підходів до іронії перш за все треба назвати теорію аргументативно-поліфонічної інтерпретації О. Дюкро, домінантним в якій є комунікативний аспект. Ілюктивність реалізується залежно від стратегій мовця, які він нав'язує своєму партнеру по комунікації. О. Дюкро наполягав на неподільності семантико-прагматичних факторів висловлювання, він не розглядав висловлювання окремо від контексту, відмовився від мінімального смислу, незалежного від контексту. О. Дюкро прийшов до висновку, що важливо не шукати поняття виражене словом, а визначити тип дискурсу, в якому це слово реалізує певне значення. Як зазначав вчений, «аналіз дискурсу передбачає вивчення *реальних* висловлювань, тоді

як лінгвістика, описуючи слова, відкриває в них посилання на *можливе* вживання у висловлюванні» [Ducrot 1996, 344]. З огляду на вищезазначене, а також на те, що окремо від контексту, без прив'язки до ситуації та за відсутності розуміння намірів мовця, інтерпретувати іронічне висловлювання неможливо, доречно розглядати іронію саме з позиції теорії Освальда Дюкро.

За теорією поліфонії, висловлювання постає як звучання декількох «голосів» або «точок зору», що накладаються одна на одну. Дуже часто іронічна модальність реалізується за рахунок поліфонії (багатоголосся) тексту, тобто накладанні декількох голосів, а саме голос автора, наратора та персонажів, на контрасті між якими і створюється іронічний ефект. Мова йде про невідповідність, контраст, що виникають між:

- авторським коментарем та реплікою персонажів;
- мовою автора, контраст між оповіддю, описом та міркуванням самого автора;
- контраст між мовою персонажів, що проявляється в діалозі, полілозі та автодіалозі;
- імплікації категорії «здорового глузду»
- вплітання додаткового голосу у висловлювання через алюзії (інтертекстуальність) та невласне прямої мови, як авторсько-персонажної контамінованої структури.

Завдання перекладача полягає у виявленні та відтворенні цих опозицій в перекладі зі збереженням іронічного ефекту.

Розглянемо приклад, де іронія реалізується на невідповідності між авторським коментарем та реплікою персонажа:

El único comentario fue un comentario puritano. – ¡Caray, con las horas de estar bebida [Cela 2008, 116]! – *Перехожі спромоглися лише по-пуританські зауважувати: зранку вже налигалася, чорт забирай!* [Села 2011, 68].

Хоча переклад не є еквівалентним, оскільки кінцевий текст не відповідає вихідному, а саме його семантичний та синтаксичний структурам, тим не менш він адекватний, бо повністю відтворює комунікативну ситуацію оригіналу, а також передає комунікативний та іронічний ефекти. Перекладач застосував ряд трансформацій, а саме: об'єднав два речення в одне, таким чином пряма мова персонажів в оригіналі перетворилася в невласне пряму мову в перекладі. Він також вдався до перестановки членів речення (Чорт забирай переніс кінець речення), конкретизація: *las horas* – *зранку*, вжив більш стилістично забарвлене слово *налигатися*.

Оскільки іронія реалізується в межах одного або декількох абзаців, тобто потребує більш широкого контексту, часто відбувається поступове нагромадження інформативних речень, які завершуються несподіваним авторським коментарем, який суперечить попередньому опису, з чого і створюється іронічний ефект. Як правило, в першій «інформативній» частині автор описує персонажа таким, яким той сам себе позиціонує, тоді як укінці, одним або декількома реченнями перекреслює все вищезазначене, з чого і виникає відчуття іронічного ставлення до персонажа.

(1) La ilusión de toda su vida hubiera sido llegar a diputado; él pensaba que ser uno de quinientos entre veinticinco millones no estaba nada mal. Don Trinidad anduvo coqueteando varios años con algunos personajes de tercera fila del partido de Gil Robles, a ver si conseguía que lo sacasen diputado; a él el sitio le era igual; no tenía ninguna demarcación preferida [13].

Його заповітною мрією було вибитися в депутати; він гадав, бути одним із п'ятиста на двадцять п'ять мільйонів зовсім не зле. Кілька разів дон Тринідад загравав із третьорядними фігурами з партії Хіля Роблеса, сподіваючись, що ті допоможуть йому стати депутатом – **байдуже, від якої округи, щодо цього він не мав жодних упереджень** [23].

В перекладі збережено іронію. Фіксуємо лексичну заміну: замість *sitio* (місце) вжито *округа (demarcación)*, можливо тим самим автор компенсує її, оскільки далі перекладач застосовує прийом модуляції **«щодо цього він не мав жодних упереджень»**, звідки вилучається *demarcación*.

Іронічний ефект також виникає і на суперечливості авторського опису: характеристика персонажа – зовнішній вигляд. В наступному прикладі іронічний ефект оригіналу повністю відтворюється в перекладі:

(2) *El señor Suárez tiene todo el aire de ser un hombre muy atareado, de esos que dicen al mismo tiempo: «Un exprés solo; el limpia; chico, búscame un taxi». Estos señores tan ocupados, cuando van a la peluquería, se afeitan, se cortan el pelo, se hacen las manos, se limpian los zapatos y leen el periódico. A veces, cuando se despiden de algún amigo, le advierten: «De tal a tal hora, estaré en el Café; después me daré una vuelta por el despacho, y a la caída de la tarde me pasaré por casa de mi cuñado; los teléfonos vienen en la guía; ahora me voy porque tengo todavía multitud de pequeños asuntos que resolver». De estos hombres se ve en seguida que son los triunfadores, los señalados, los acostumbrados a mandar. Por teléfono, el señor Suárez habla en voz baja, atiplada, una voz de lila, un poco redicha* [16].

Сеньйор Суарес має вигляд дуже заклопотаної людини, з тих, що одним духом випалюють: «Чорної кави! Чистильника! Хлопче, збійгай по таксі!» Коли такі заклопотані люди заходять до перукарні, то голяться, стрижуться, роблять манікюр, чистять черевки та читають газету водночас. Інколи, прощаючись із приятелем, вони попереджають: «З такої й до такої години я буду в кав'ярні. Потім піду до контори, а надвечір зазирну до шуряка; телефони є в довіднику; а зараз я поспішаю, бо маю ще залагодити безліч справ». **Варто подивитися на таких людей, й одразу видно: це переможці, це обрані, це люди, звиклі наказувати. По телефону сеньйор Суарес говорить тихим, пискливим, нарочито придуркуватим голосом** [29].

(3) *Don José, en el Café de doña Rosa, pide siempre copita; él no es un cursi ni un pobretón de esos de café con leche. La dueña lo mira casi con simpatía por eso de la común afición al ojén. «El ojén es lo mejor del mundo; es estomacal, diurético y reconstituyente; cria sangre y aleja el espectro de la impotencia.» Don José habla siempre con mucha propiedad* [11].

У кав'ярні доньї Роси дон Хосе завжди замовляє келишок; **він не якийсь там хлюст чи задрипанець із тих, що п'ють каву з молоком**. Господиня дивиться на нього майже з симпатією, бо вони обоє любляють ганусівку. «Ганусівка – найкращий з усіх напоїв: це шлунковий, сечогінний і тонізуючий засіб; він очищає кров і віддаляє перспективу імпотенції». **Дон Хосе завжди висловлюється надзвичайно точно** [19].

В першій частині в невласне прямій мої виражена особиста думка дона Хосе про себе **«він не якийсь там хлюст чи задрипанець із тих, що п'ють каву з молоком»**, тим самим висміюючи його пихатість. **Pobretón (muy pobre – згідно з DRAE)**, в

перекладі відтворено стилістично більш маркованими «**хлюст чи задрипанець**», які окрім семи бідності мають ще й додаткові, а саме: **хитра, спритна в своїх діях людина; пройдисвіт**. Другий авторський коментар – **дон Хосе завжди висловлюється надзвичайно точно** – вжито іронічно, однак тут немає протиставлення чи заперечення буквальному значення, а радше навпаки – пом'якшення аж занадто точних, щоб не сказати різних слів дона Хосе.

Для досягнення іронічного ефекту використовується і наступна структура: пряма мова персонажа – іронічний авторський коментар – інформація про персонажа: «*A esta tía – suele decir- lo mejor es dejarla hablar; ella sola se para.*» **Consortio López es un filósofo práctico; la verdad es que su filosofía le da buen resultado. Una vez, en Tomelloso, poco antes de venirse para Madrid, diez o doce años atrás, el hermano de una novia que tuvo, con la que no quiso casar después de hacerle dos gemelos, le dijo: «O te casas con la Marujita o te los corto donde te encuentre». Consortio, como no quería casarse ni tampoco quedar capón, cogió el tren y se metió en Madrid; la cosa debió irse poco a poco olvidando porque la verdad es que no volvieron a meterse con él [21].**

«Краще дати цій відьмі вибалакатися, – зазвичай каже він, – тоді вона сама стулить пельку». **Консорціо Лопес – філософ-практик, і – правду кажучи – його філософія добре йому допомагає. Якось у Томельйосо, років десять чи дванадцять тому – ще до того, як він перебрався до Мадрида, – брат його тодішньої подружки, з якою він не хотів брати шлюб після того, як зробив їй двійко близнят, сказав йому: «Або ти одружишися з Марухітою, або я тобі децю відріжу». А що Консорціо не мав бажання ні одружуватися, ні залишатися кастратом, він сів на поїзд і чкурнув до Мадрида. Мабуть, ця історія з плином часу забулася, бо ніхто його більше не турбував [Села 2011, 40].**

Як і в попередньому випадку переклад стилістично більш маркований, нейтральні поняття перекладач відтворює дисфемізмами: **tía – відьма, ella sola se para – стулить пельку**.

В усіх продемонстрованих прикладах перекладач відтворює іронію, зберігає багатоголосся оригіналу. Безумовно перекладач володіє всією широтою стилістичних реєстрів в українській мові. Інколи в перекладі вживається більш стилістично забарвлена лексика. Проаналізований матеріал дозволив виділити композиційні моделі: іронія в препозиції, постпозиції, в середині висловлювання. Найчастіше іронія вживається саме в постпозиції.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. М. Макаров. Основы теории дискурса. М., 2003. – С. 83-100.
2. Села К.Х. Вулик. – К.: КМ, 2011. – 253 с.,
3. Cela C.J. La colmena. Санкт-Петербург.: КАРО, 2008. – 445 с.
4. Ducrot O. La pragmatique et l'étude sémantique de la langue // Une école pour les sciences sociales. – Paris: Ed. du Cerf-Ed. de l'EHESS, 1996. – P. 339-351.

Стаття надійшла до редакції 15.05.2014 р.

Цыркунова І.В., асп.,
Институт филологии КНУ имени Тараса Шевченко, г. Киев

**ПОЛИФОНΙΑ КАК СРЕДСТВО СОЗДАНИЯ ИРОНИИ В РОМАНЕ
К.Х. СЕЛА «УЛЕЙ» И ПРОБЛЕМЫ ЕЕ ВОСПРОИЗВЕДЕНИЯ
В ПЕРЕВОДЕ**

В статье рассматривается теория аргументативно-полифонической интерпретации Освальда Дюкро, как один из современных подходов к анализу иронии и ее воспроизведение в переводе. На основе романа К.Х. Села «Улей» рассмотрено как ироническая модальность может реализовываться за счет «многоголосия» текста.

Ключевые слова: полифония, ирония, перевод.

Tsyrkunova I.V., PhD student,
Institute of Philology, Taras Shevchenko National University of Kyiv

**POLYPHONY AS A MEANS OF CREATION OF IRONY IN
THE C.J. CELA'S NOVEL "THE HIVE"**

The article deals with the theory of argumentative-polyphonic interpretation of Oswald Ducrot, as one of the modern approaches to analyze irony and its reproduction in translation. The polyphony is analyzed as a means of realization of irony.

Key words: polyphony, irony, translation.

УДК 811.11: 81'373.47

Червоненко О.Н., асп.,
Институт філології КНУ імені Тараса Шевченка, м. Київ

**ПРЕЦЕДЕНТНІСТЬ ЯК ЗАСІБ ЕКОНОМІЇ МОВНИХ ЗУСИЛЬ
В ТЕЛЕВІЗІЙНОМУ ДИСКУРСІ
(на матеріалі британського ситкому «Father Ted»)**

Статтю присвячено розгляду прецедентності як засобу економії мовних зусиль в телевізійному дискурсі. Здійснено семантичний аналіз прецедентних виразів, імен, ситуацій на матеріалі британського ситкому "Father Ted".

Ключові слова: прецедентність, прецедентне імя, телевізійний дискурс.

Як зазначає О.А.Нахімова, «у сучасній масовій комунікації послідовно виявляються дві, здавалося б, протилежні тенденції: перша – прагнення до максимальної свободи, до виявлення творчої індивідуальності автора, а друга – активне використання способів вираження думки, котрі себе вже зарекомендували, що дозволяє хоча